

1971. I. 15.

192 ember.

az una eademque nobilitas ra.

2.

reformkorszakban még mindig szerepet játszik a kisnemességnek^{és} a főnemességgel való demokratikus egyenranguságának az elismerése. Ennélfogva nem lehet - ha most a kultura szempontjából nézzük^{tekintve} - egyszerűen az osztársadalmi helyzetet nézni, hanem^{hanem} nézni^{nézni} kell azt, hogy egyes osztályoknak, osztályokon belül, demokratikus vagy nem demokratikus fejlődési lehetőségei vannak. Ilyen értelemben el kell ismerni, hogy a nemesség fejlődésében erősebb demokratikus tendenciák vannak, amelyek azonban megállnak az una *eademque* . . . . nobilitásnak . . . . a határán. Eszükbe^{ükbe} sem jut a polgárnak^{számára} ezt akárcsak koncedálni is, ellenben a kisnemesség ugyanakkor követelni fogja a demokratikus jogait a főnemességgel szemben. Ugy^{hogy} én itt azt hiszem, hogyha ezt egy ilyen szempontból nézi^{nézi}, akkor egy rétegnek a műveltsége és a kulturája kétségkívül a demokratizmussal együtt emelkedik és süllyed, ha maga összehasonlítja például a magyar vármegyei kisnemesség műveltségi színvonalát a töröktől való felszabadulást közvetlenül követő Habsburg-időkben^{Habsburg-} a reformkorszakkal, akkor kétségkívül^{kétség}, hogy a megyei kisnemesség sokkal műveltebb volt a reformkorszakban, kultúraltabb volt, mint a régi időkben, és ez összefüggött azzal, hogy harcolt és részben kiharcolt magának bizonyos demokratikus jogokat^{jogokat} a főnemességgel szemben. Ugy^{hogy} én igenis azt hiszem, hogy azáltal, hogy az ember az un. műveltségét és kulturáját a társadalomban való működéséből, annak az ő egyéniségére való visszahatásából stb. meríti^{meríti} ennélfogva azt hiszem, egészen kétségtelen, hogy általában véve a kulturális fejlődés számára a demokratikus berendezése, vagy demokratizmusért küzdő berendezése a társadalomnak előnyös. Itt persze^{ezt megint} szeretném megint általánosságban mondani, itt persze nem szabad egy olyan - na hogy mondjam - egy mechanikus szociológia felé menni,

3.

hogy minden demokratizálás most már minden ilyen embert egyaránt kulturálisabbá fog tenni. Nagyon jól tudjuk, hogy a reform^{kor}szakban is léteztek a Pató Pálok. Ez azonban nem zár^{ja} ki azt, hogy a 48 idejében élő vármegyei nemesség kulturáltabb volt, mint az 1780-ból való vármegyei nemesség. ~~Tudniillik igaza van, hogy ezt is föl lehetne hozni, hogy t.i. kétség kívül, hogy Róma kulturájának a ma^ximális^{foka} a nagy föllendülések idejére, a pun háboru után, amikor a nagy demokratizálásért való harcok folytak, esik, és nem kétséges, hogy már Augustus korában, különösen a császárság alatt, azáltal, hogy a római polgároknak a demokratikus befolyása a nullával volt egyenlő, létrejött a római kulturának is egy rendkívüli hanyatlása. Ugy^{is} hogy én azt hiszem, hogy ezt így, ha az egyes osztályokat nézzük ebből a szempontból, hogy akkor ezeket a különbségeket nagyon világosan láthatjuk. Különösen világos kultúra és demokratikus fejlődés összefüggése a forradalommal hatalmas kirobbanó erőkben. Gondoljunk, az, ami a Lenin 17-es nagyszabásu ~~praxi~~ programja volt, és nem szabad elfelejtenünk, hogy Lenin egyrészt az analfabetizmus megszüntetését Oroszországban a fő programpontok közé sorozta és nem egy helyen beszél arról, hogy a parasztságnak szövetkezeti alapokra való átmenése csakis az analfabetizmus leküzdésével lehetséges. Ugyan, hogy Lenin nagyon látta ennek a kérdésnek a parasztság kulturális emelkedése és egy a paraszti élet demokratikus elrendezése között az elválaszthatatlan összefüggést.~~

~~Hogy itt az ember aktív és passzív voltát illetőleg általában véve~~

an 1.
oldalra

Hogy ~~itt~~ az ember aktiv és passzív voltát ^{leg}illetően általában véve ismeretelméleti sémák uralkodnak. Nekünk marxistáknak tudni kell, hogy a munka és a munkában foglalt teleológiai ~~tételezés~~, ~~ez~~ az alapja minden emberi gondolkodásnak és minden emberi kulturának. ~~Most már megint~~ ^{Erre} tudni kell, s ez egy eleve, már kezdettől fogva ~~fölmerülő~~ ^{is} tény, hogy a legprimitívebb munkaeszközöknek a teremtése ^{is} a társadalom részéről válasz egy bizonyos konstellációra. Nem véletlen például, hogy a munka sokkal ~~erősebben~~ ^{inkább} a mérsékelt égöv, mint a meleg égöv alatt fejlődött ki, mert ~~ahol~~ a meleg égöv alatt ^{ahol} annyi mindenfélét produkál a természet egészen ingyen az embereknek, ~~ott~~ a munkának a szükséglete sokkal kevésbé merül ~~föl~~, és itt mindig az van, hogy egy bizonyos munka-szituáció egy problémát vet ~~föl~~, amelyre az embernek válaszolnia kell. Hogy nagyon egyszerű példát mondjak, ~~ahol itt a válaszolások egy~~ rendkívül kitűnő formában játszódott le, amikor az emberek meg ^{próbálták} ~~tudták~~ a táplálkozásukat és a munkájukat az állattenyésztés által javítani, ^{is} ~~azáltal~~ ~~föl~~ volt adva egy bizonyos probléma, mert kétségtelenül, hogy azzal az ökörrel, ~~amelyet~~ az ősemberek ott valahol a mezőn találtak, hogy azzal szántani nem lehetett, ^{is} hogy itt egy átalakulás van, az ökörnek a szántásra ~~föl~~használása egy probléma, amelyre az ember a munkájával válaszol. És én megvagyok róla győződve, hogy az egész emberiség fejlődését vissza lehetne vezetni arra, hogy az emberi munka kifejlődésével folyton ~~föl~~merülnek új problémák, amelyek ^{ekre} az embernek - ahogy Marx szokta mondani ^{bei Strafe des Untergangs} ~~beschtrafe des untergangs~~ válaszolni kellett. S ezekből a válaszolásokból fejlődik ki a munka tökéletessége, de fejlődik ki a tudomány is. Mert ~~megint~~, mondjuk - ~~én nem merem állítani~~,

5.

1-re
hogy ez volt az oka - de mondjuk azt, hogy a házépítésnél a párhuzamosság, párhuzamos vonalaknak és a derékszögnek ^{ennek} egy bizonyos preferált szerepe van, ez megint egy feladat volt az emberiség részére, és nincs kizárva, hogy pl. hogy a mi egész geometriai tudásunk innen nő ki; Legalábbis nagyon valószínű, hogy hasonló problémákból. Nem valószínű - ezt úgy kellene feltételezni, hogy az akkori ősember már ^{valami} ~~akkor~~ formában az Akadémia levelező tagja volt, hogy ha feltételezzük azt, hogy az őseibert magától fogva érdekelte volna, hogy mi az a háromszög és mi az a négyszög. Ezek mind az életben merülnek föl, mint problémák, s ezekre az életben a tudomány fejlődésével, tehát a kultúra fejlődésével kell felelni. Ugy ^{Szerintem} ~~hogy én itten megint~~ ellentétben ^(még) a Descartes idejében való felfogással, ^{mint ha} hogy az emberi ész és ezért az emberi tudomány egy ős-adottság volna, ^{én} az egész emberi és emberi tudományt az embernek, az emberiségnek a természettel való kölcsönhatásából . . . . .
— Stoffwechsel des Menschen mit der Natur —
kell levezetni, ez veti föl azokat a problémákat, amelyekre ^{bei S/} bestrafe des ^{ny} Untergangs felelni kell. S ezért az ember, társadalmi helyzeténél fogva, egy felelő lény, ^{és} most megint nem szabad a feleletet egy ismeretelméleti vulgarizáció formájában ^{fogni} feltenni, mert ha a feleletet úgy teszem, ^{mföl} ahogy az iskolában a tanár kérdez és a gyerekek felelnek, akkor a feleletnek egy szekunder szerepe van. Ha úgy teszem fel, ^a valóságban, ^{ahogy} van, hogy a társadalom fejlődik, a társadalom és a munka fejlődése ^{felvet} bizonyos problémákat, amelyekre ^{bei S/} bestrafe des ^{ny} Untergangs felelni kell, akkor a feleletben ^{van} nem egy letompítása az inici- ^{aktív}-----nak, hanem egy konkretizálása az iniciatívának. Az ember nem

6.

1-re össze-vissza ^{kezdemenyes} ~~iniciativ~~ a maga eszével és a tudományával, hanem a maga életével kapcsolatban, életproblémáit megoldandó hozza létre ^{egy ilyen} ~~ezt a~~ konkrét reakciót, ^{hat} ~~konkrét reakciót~~ pedig magyarul

~~- nem tudom én -~~ válaszlásnak nevezik.

^{Alban a kérdésben, hogy ma a munkás a maga kultúrája alapján mennyire tudhat a termelési folyamattal kapcsolatos} Azt hiszem, két dolgot kell egymástól megkülönböztetni. Egészen

kétségtelen, hogy a munkás ma abban, hogy egy atomreaktort hogyan kell előállítani, ~~és~~ ^{hogyan} kell tervezni és milyen törvények szerepelnek itt, ~~ebben a munkás nagyon kevésbé tud résztvenni~~, sokkal kevésbé, mint a kezdődő kapitalizmusban. ^{Idéjén folyó termelési kérdéseiben} Ebben a tekintetben a kapitalizmus kétségkívül a munkás iniciatívát visszaszorította.

Ellenben, ~~egy~~ ^{akármilyen} több száz éves tapasztalat van arról, hogy ha a legjobb munkaeszközt vagy gépet, ~~vagy micsodát~~ ^{beállít} egy üzemben beállítanak, ~~akkor~~ a tervezés és a valóságos optimális munka között egy egész csomó közbeeső momentum van. És én azt hiszem, hogy ezeket a közbeeső momentumokat egy jó munkás talán gyorsabban felismeri, mint egy jó mérnök. ~~Es~~ ^{ennél fogva} természetesen nem lehet a munkásnak ~~iniciativ~~ ^{iniciativája} arra, hogy milyen gépet állítanak elő a gépgyárak, ellenben meg vagyok róla győződve, hogy ^{leg} ~~leg~~ raffináltabb gépeknél is

^{előadásának előzménye} ~~jó munkások bizonyos részeit~~ a maximális teljesítmény lehetőségének ^{talán még jobban meg tudják itélni, mint a mérnökök.} ^{Hogy a munkások ilyen irányú képeit és terveiket mennyire bontakozt ki, az erre azt mondom, hogy ez teljes mértékben mitőlünk függ.}

Mi berendezhetjük a gyárat, ^{ugy} hogy a munkásnak semmi beleszólása nincs, s a munkást akkor nem érdekli más, mint hogy tíz forinttal többet fog keresni, vagy kevesebbet fog keresni, ellenben ^{rendel} ~~beállít~~ hatjuk a gyárat ^{márkái is} ~~ugy, hogy ez a~~, nem úgy, hogy ~~most~~ ^{jók-e} beállítanak gépeket és ^{most} ~~felszólítják~~ a munkásokat, hogy nyilatkozzanak, hogy ezek a gépek ~~jók~~, vagy nem, mert a munkások akkor nem fognak nyilatkozni. Hanem úgy, hogy ~~itt~~ ^{valószínűleg meg} egy olyan szellemet hozunk be,

7.

hogyminden munkásnak joga ~~van, és~~ ^{leghy} előnyben részesül, hogy ha ~~egy~~ ^{enne} ilyen produktív kritikában részesíti az üzemben beállított gépeket. Ebben az esetben létre fog jönni egy munkáskritika, ~~amely munkáskritika,~~ ^{sy} ^{er} hogyha ^{sy} eredményes - értem az ^{talatt}, hogy objektív eredményeket ér el, és a kritikát gyakorló munkások ennél fogva bizonyos előnyökben részesülnek, akkor kétségtelenül nőni fog a munkásságban az ambíció arra, hogy ilyen dolgokat csináljanak. De nem kétséges, hogy ~~ezt - hogy is mondjam - ez~~ ^{hogy} spontánul nem nő ki. De ezek azok a dolgok, amiket ~~egy~~ társadalmi kontrollal meg lehet oldani. Hogyha a szakszervezet tényleg gyakorol egy társadalmi kontrollt a munkás üzembeli helyzeténél ^{vel kapcsolatban} fogva, akkor a szakszervezetnek módjában van megakadályozni, hogy egy munkás hátrányban ^{t szennvedien} részesüljön, mondjunk egy nagyon éles kritika miatt, amellyel egy gépet illetett. De ~~ez t.i.~~ ^{art} ehhez megint a szakszervezeti demokráciára van szükségünk, mert ~~ha~~ ^{mellett, ha} a mai szakszervezet ~~fennáll, és akkor azt mondják a munkásnak, ja miért nem szóltál~~ ^{te előre} ^{stb.} ^{stb.} és kap egy levonást, vagy ²⁸⁷ ~~nem tudom én -~~ megrovást, vagy nem tudom micsodát, akkor természetesen a következő alkalommal senki sem fog jelentkezni. Itt ~~en~~ demokrácia és az ilyen beavatkozás között ~~egy~~ teljesen szükségszerű kapcsolat áll ~~fenn~~, ^v amit különben gyakorlatilag mindenki tapasztalhat, mert mindenki, aki pl. a mai általános és középiskolát ismeri, az meg tudja mondani, hogy messzemenően a tanár személyiségétől függ, hogy a a diákok egy kérdéshez hozzászólnak-e vagy nem. Ha a diákok az első órákon azt tapasztalják, hogy rosszabb ^{szabot} osztályozást kapnak, hogyha beleszólnak, akkor nem fognak beleszólni, ha azt látják, hogy ^{a tanár} a beleszóló diákokat egy bizonyos fokig előnyben részesíti, akkor bele fognak szólni. Itt ~~en~~ ¹² nem

8.

lehet azt mondani, hogy ezek a dolgok tisztán spontánul játszódnak le; ~~hiszen~~ mindenki, aki az iskolát ismeri, tudja jól, hogy ebben az egyes tanár személyiségének is igen nagy szerepe van. ~~Sa ne felejtse el, hogy lehetne kiválogatni, hogy~~

~~Erre nem~~ ^{irányító} ~~ezt~~ ^{ennek} kellene tenni az ^{irányító} kiválogatás ^{irányító} kritériumának. Ma a kiválogatásnak a kritériuma az, hogy valaki milyen ügyesen tud ~~be~~vágódni a kerületben a megye, ^{hiszen} a megyében és így tovább megfelelő felsőbb fórumaihoz. Minálunk ma egy teljesen ~~ilyen~~ szigorú bürokratikus berendezés van, amelyben ^{a fontos:} a jó helyen gyakorolt alátettség, ^{meg} és a kritika és a felszólalás akkor, amikor ezt a felső hatóság akarja, ~~mert~~ ne felejtse ^{így} el, ha a sajtóban ~~egy~~ ilyen ^{szerep} dolog szerepel, akkor az úgy ^{történet} ~~szerepel~~, hogy mi már ^{előre-kiválogatás} egy bizonyos fokig eldöntöttük, hogy ezt vagy azt a megyei tisztviselőt el fogjuk bocsátani. Akkor aztán behívunk embereket, és akkor csinálunk hozzá utólag ^{egy} demokráciát.

a 15-16. oldalról

^{Nincs értelme itt elvontan szabadságról beszélni.}
^{Ha} Nézzé a szabadság kérdéséről, ~~ha~~ van szó, akkor ^{szerintem} az elementális kérdésre kell visszamenni, arra ^{az} ~~t.i.~~ ^{kerület} ~~hogy~~ a munka legelején létezett egy bizonyos szabadság. Ha a legegyszerűbb dolgot veszem, ^{akkor} ~~olyankor~~, amikor még az emberek nem is állították elő a műszereiket, hanem bizonyos munkák ^{elvégeztése} alkalmazására megfelelő köveket kerestek, akkor, ha ~~ottan~~ valahol tiz kő feküdt, akkor nekik ~~egy~~ szabad választásuk volt, hogy melyik követ választják. ~~Most itt az emberiség fejlődése abból áll szerintem, hogy megint egy ismeretelméleti általánosítás a szabadságról beszélni.~~ ^{hanca a} ~~A~~ dolog úgy áll, hogy nincs olyan emberi aktivitás, amelynek egy bizonyos szabadság-eleme ~~nem~~ volna. Ez a szabadság-elem azonban nem egy általános ^{mozgás} dolog; ezt a munkánál lehet

9.

a legvilágosabban látni, hogy ugyanaz a társadalmi fejlődési folyamat egyszerre szűkíti és tágítja a problémát. A munka fejlődését t. i. úgy kell venni, hogy bizonyos dolgokban, valószínűleg már nagyon primitív fokon, eldől az, hogy mi a legcélszerűbb megoldás. És attól fogva, amikor a legcélszerűbb megoldás megvan, lehet tapasztalni az emberiség történetében, az emberek ezt a legcélszerűbb megoldást választják és nem gondolkodnak rajta. Ellenben ez a legcélszerűbb megoldás mindig felvet újabb és újabb problémákat, amelyekben megint van egy bizonyos mozgási tere a szabadságnak. Mondjuk, hogy a munka kezd átalakulni többeknek a munkájává és a munkamegosztást bizonyos személyeknek kell irányítani, akkor ebben kétségek nélkül vannak egy bizonyos időtől fogva rutin-dolgok, amelyek megszilárdulnak és nem változnak többé, ellenben azért, hogy ezeknek a segítségével jobban lehet dolgozni, mint régebben, felmerülnek újabb és újabb formák. Most itt, megint a munkamegosztásnál új szabadságlehetőségek és korlátozások jönnek létre. Ha a munkamegosztás általános és a dolog társadalmivá válik, megint újabb szabadságok és újabb szabadságkorlátok jönnek létre, és ebből a szempontból természetesen nevetséges volna azt mondani, hogy egy tiszta és egyenes vonalú fejlődés van a szabadság felé, mert nem kétséges, hogy már a kapitalizmus, és azután a kapitalista ökonómia átalakulása szocialista ökonómiává, számos olyan kérdésből kikapcsolja a szabadságot, ami mondjuk száz évvel ezelőtt még egy szabad döntésnek volt az eredménye. Ellenben ugyanakkor felszabadítván az embert azok alól a szabadságkötöttségek alól, amelyek a primitív munkában létrejönnek, létrejön egy mindig nagyobb és nagyobb tere a szabadságnak. És ilyen módon, én azt hiszem, hogy a

10.

szabadságról nem volna szabad egyes számban, hanem ^{csak} többes számban beszélni, ^{akkor az ember lehet, hogy lehetne} és akkor létrejönne az, hogy az ember az aktivitás különböző területein mennyi szabadsággal rendelkezik, ^{az pedig} ami ~~x~~ t. különböző korokban természetesen rendkívül különböző. Ez a produkció egész fejlődésétől, a munkamegosztás fejlődésétől, a társadalom jogi szervezésétől és egy egész csomó dologtól függ, úgyhogy én ~~itt~~ azt mondanám, hogy nem szabad a szabadságról beszélni, mert a szabadság nem létezik, hanem ^{csak} arról, hogy minden emberi aktivitással kapcsolatban milyen kötöttségek és milyen szabadságok jönnek létre, és ezeknek a szabadságoknak az egymáshoz való viszonyát ^{mi} abból a szempontból, hogy az emberi kultúra ^{szempont} szempontjából mi káros és mi hasznos; ebből a szempontból kell ezt egy fejlődési vonalban nézni. ~~Úgy, hogy én összefoglalva azt mondanám, a szabadságot csak többes számban szabad használni.~~

~~1. Polgári~~ szabadság, az a társadalom szabadságának egy rendkívül magas és fejlett foka, ~~egy~~ olyan foka, ^{am} ami már az emberiség szabadságának a tárgyává teszi ~~azt~~ a jogi rendezésnek a kérdését, mert hiszen a jogi ~~rendezést~~ egy polgári demokráciában a parlamentek intézik. Ellenben, ~~most~~ itt is, ahol szabadság létrejön, létrejön a szabadságnak a megkötése a polgári társadalomban, pl. a kapitalizmus által, ^{amikor is kialakul} ~~ami által létrejön~~ egy rendkívül magasrendű formális szabadság, amelynek a valóságban, azt lehetne mondani, ~~hogy~~ semmiféle szabadság nem felel meg. Mondjuk pl., ~~azt~~ hogy az amerikai alkotmány értelmében minden amerikai állampolgár ~~f~~ álléphet, mint elnökjelölt a választásokon, ~~ellenben~~ tudjuk jól, hogy minden választáson ~~egy~~ két, vagy három lehetséges elnökjelölt ~~ról~~ van ~~szó~~, ^{szó} ~~szó~~ szerint, hogy kinek áll rendelkezésére annyi pénz, ^{stb.} amennyi a választáshoz

szükséges. Ugy ~~hogy itt is~~ a szabadság és a nem-szabadság kérdését ebben a konkrét társadalmi gyakorlatban kell felismerni és ~~enélkül~~ a társadalmi gyakorlat nélkül - és ez a gyöngye oldala az összes kapitalista érveléseknek - ez az egész polgári szabadság ~~egy~~ teljesen ~~- hát nem tudom én -~~ egy értelmetlen dologgá válik, mert ha ~~leszedem~~ ezeket a társadalmi nyomásokat és kötelezettségeket, akkor létrejön egy abszolút szabadság, amelynek a valóságban a szabadságnak ~~egy~~ a nullája, vagy egy nagyon kis foka felel meg. Ugy ~~hogy~~ az én véleményem szerint nemcsak egy általános metodikai szempontból kell a szabadságot ~~egy~~ többes számba tenni, hanem abból a szempontból is, hogy különböző területeken mekkora ez a szabadság. ~~Itt~~ nem szabad elfelejteni, hogy bizonyos területeken rendkívül különböző a szabadság. Ha vesz olyasvalamit, mint pl. a mai német demokráciának a törvényszéke, akkor valaki, aki mondjuk válófélben van, akkor ennek a válópörében sokkal kisebb szabadsága van, mint valakinek, aki egy adócsempészetet jelent Svájcba, vagy honnan, amely utóbbi dolgok a törvények tulajdonképpen támogatják, és ugyyszólván semmi sem korlátozza az ő szabadságát, hogy a vagyonát Svájcba kivigye, ellenben már mondjuk, ha el akar válni, akkor itt bizonyos szabályok kötik. Ugy ~~hogy~~ ~~itt~~ még egy országon és egy jogrenden belül is óriási különbségek vannak a szabadságok körül, amennyiben általában véve egy társadalom minden területen annyi szabadságot engedélyez, amennyi a társadalom fennállása és helyes működése - ~~most~~ az uralkodó osztály szempontjából való helyes működése ~~szempontjából~~ előnyös.

a 12-13.
oldalról

I. A szabadság mindig valamely ~~uralkodó~~ osztály vagy réteg

szükségletei szerint van rendezve. ~~Most~~ ^{stb.} Ezt aztán az osztályharc nyíltan vagy nem nyíltan aláaknázhatja, csak azt az egyet kell ~~itt~~ ^{noha} tudnunk, hogy abból, hogy ~~ez~~ ^{az} gazdaságilag szükségszerű, illetőleg társadalmilag szükségszerű, hogy a mindenkor uralkodó osztály határozza meg ezt a szabadságot, ^{akkor még} igen könnyen lehetséges, hogy az uralkodó osztály, félreismerve a maga érdekeit, helytelenül határozza ezt meg. Ha csak olyan dologra, mint ~~ez~~ ^{gondolunk} a lengyel nemes-ségnek a vétőjoga volt, ott a nemesség kitalált egy olyan maximális jog-kifejlesztést, amely tulajdonképpen aláaknázza az ő saját cselek-vés~~ei~~ ^{ei} lehetőségeit. ~~Most~~ ^{ez} egy nagyon nyilvánvaló példa, azt hiszem, hogy senki sem fogja ~~ezt~~ ^{a helytállóságát} a lengyel dolgot kétségbevonni, ~~és~~ ^{ami} azonban általában véve az ilyen meglehetősen ritka. De az, hogy ritka, ~~nem~~ ^{ant} szabad úgy venni, hogy lehetetlen. Mert ~~mindenkor~~ ^{valahányszor} az uralkodó osztály, ha ~~ilyesmit~~ ^{valamit} elhatároz, egy alternatív döntés elé van állítva, hogy mit fog határozni. És ez a határozat lehet jó és lehet rossz, és ha rossz, akkor lehet repálábilisan rossz, vagy irreparálábilisan rossz, ~~ugy~~ ^{van} ~~hogy~~ ^{ez} az alternativitás a társadalom valamennyi tényezőjére ^{van} ~~van~~ ^{van}, és egy nevetséges fetisizmus volna, hogy ha mi most ökonómiailag levezetjük, hogy az uralkodó osztály dönt ~~ebben a~~ ^{ilyen} kérdésben, ~~hogy~~ ^{akkor} ebben a döntésben nincs alterna-tivság és nincs ^{meg} ~~ennél~~ ^{meg} fogva az a lehetőség, hogy az uralkodó osztály, abban a hitben, hogy maximálisan kiépití a maga jogait, ~~egy~~ ^{okot} maximálisan problematikus^á teszi ezeket a jogait. ~~Ezt a szempontot szocialista és kapitalista jog~~ ^{ezt a szempontot szocialista és kapitalista jog} ~~is~~ ^{is} ~~hiszem~~ ^{hiszem}, hogy a szocialista jogról, Marxra hivatkozva, nem beszélnek. Marx a Gothai program kritikájában nagyon világosan megmondja, hogy a szocializmusban uralkodó jog még a polgári jog, ha

9. oldal

nem is lehet

a polgári magántulajdon nélkül is. Mert ~~ti~~ a jognak ezt a formális oldalát a polgári kapitalista fejlődés dolgozta ki, és ez kétségtől, amennyiben jog, a szocializmusban is megmarad.

Nem kétséges, hogy nincs szocialista jog, hanem a ~~kapitalizmusnak~~ szocializmusnak a kommunizmusba való fejlődése egy olyan állapotot fog teremteni, a_melyben a jogra már nem lesz szükség. Ugy^hogy én nem hiszem, hogy ebből a szempontból lehetne egy speciális^{an} szocialista jogról beszélni. ^{És a} ~~És reparábilis~~ ^{nem új bekezdés} döntések is mindig

olyanok, hogy ~~fennáll~~ mindig mind a ~~kettőnek~~ a lehetősége, és egy konkrét kérdés és konkrét válasz az, hogy fog az illető osztály vagy nemzet erre a kérdésre reagálni. Mert ha veszi pl., mondjuk, hogy egy ilyen ~~magyarok~~ nagyon éles példát mondjak, a magyar 48-at és veszi a Janku álláspontját a román nemzetiségi kérdéshez, abszolút nem lehet azt mondani, hogy eleve lehetetlen volt, hogy Kossuth ezt elfogadja. Kossuth az előtt a választás előtt állott, hogy elfogadja-e ezt a Janku-féle dolgot, vagy nem. Amikor nem fogadta el, akkor egy rendkívül hosszú időre irreparábilis állapot állott be. Itt se szabad megint azt mondani, hogy az irreparábilis állapotnak okvetlenül örökké kell tartani. Folyton ~~fölmerülnek~~ alternatív döntések, amely alternatív döntések lehetnének pozitívek és tényleg megváltoztatók.

^{Illúzió szemében a nemzet} Bizonyos fokig ~~egy ilyen~~ ^{valamiféle} magánvaló dolog, amelyen a történelem és a történelemben elkövetett hibák nem változtathatnak valami lényegesen. Én ezt egy teljesen hibás ^{feltevésemnek} dolognak tartom, mert bármennyi oka van ~~akk~~ annak, hogy a Magyarországon uralkodó réteg sohasem hozott egy olyan döntést, amely a magyar nemzetiségeknek megfelelt volna, ennek szükségszerű következménye volt az, hogy a 18-cal Magyarország több darabra szakadt, és én nem hiszem, hogy

egy belátható időn belül itt egy változás állhatna be. Illyés ezt a konzekvenciát szeretné kikapcsolni, amelyben, t.i. Van egy dolog, amelyben neki relativ igazsága van, de csak nagyon relativ, hogy t.i. nem lehet ezeket a dolgokat visszamenőleg morálisan megindokolni. Hogy t.i. most mondjuk Kossuth-ot elítéljük ezért és ezért. Ellenben a morális megindokolásnak a kikapcsolása nem kapcsolja ki a konzekvenciákat. Értem Konzekvencia alatt azt a nagyon egyszerű dolgot, tegyük fel, én most elmegyek sétálni, és elcsuszom, és eltöröm a lábamat. Akkor nem lehet azt mondani, hogy én ilyen vagy olyan bünt követtem el és ez a morális büntetés az, hogy eltörtem a lábamat. De az, hogy elcsusztam és eltörtem a lábamat, ezzel létrehoztam egy bizonyos tényt, amelynek hat hétre, nyolc hétre, két hónapra, öt hónapra és így tovább, megvannak a maga következményei. Most itten a magyar és a magyarság sorsában egy egész csomó olyan döntés volt, amelyben egy bizonyos időre lehetlenné tették a helyes viszonyt magyarok és nemzetiségek között. Mert például nevetséges volna azt mondani, hogy Jászi Oszkár az a 18-as álláspontja a keleti Svajcnál, hogy ez egy alimi de abszurd dolog, ez abszurd dolog azért volt, mert a 48 óta folytatott magyar politika következtében - most csak egy ilyen telefonszámot mondjuk Magyarország lakosságában volt 500 vagy 800 ember, aki a Jászi álláspontján állt, és a szlovákiai vagy a romániai parasztnak arról sem volt fogalma, hogy létezik egy Jászi Oszkár nevű ember, aki egy ilyesvalamit egyáltalában felvet. Ennélfogva ez egy hogymondjam - egy üres teoretikus állásfoglalás volt, amelynek a néptömegekre semmi befolyással nem volt, míg ha mondjuk 48-ban Kossuth a 48-as Ausztria elleni felkelést egy össz-magyarországi

15.

és a magyarok és a nemzetiségek ^{együttműködésének} összejátszásának Ausztria elleni ^{volna} fogta ^{fő}l, ennek meg ^{lettek} volna a maga következményei. Ugy ^hogy itten Illyés ^{sel} szemben ezt a kauzális vonást kell hangsúlyozni, hogy igenis egy tettek, akár így értékeljük, akár úgy értékeljük, akár morálisan ilyen vagy olyan, mulhatatlanul megvannak a maga következményei. És ^{Magyarország} fejlődése kétségkívül ezekből a ^{következményekből} ~~fejlődésekből~~ nőtt ki; az utolsó ilyen faktum az volt, amikor ^a Horthy-időben ^{fejlődött} ~~fő~~ volt ~~vetve~~ a lehetőség, hogy Magyarország ^{leszakad} Hitlertől és beengedi az oroszokat, ^{kétségkívül} ~~hogy~~ akkor Magyarország ^{mai} nemzetiségi eloszlása ~~másképp~~ volna, mint ahogy most van. Én most ezt nem mint ~~egy~~ ^{mondom} morális kérdést vetem ^{fő}l, hanem egyszerűen azt, hogy egy ténynek van egy következménye: ha én ma nem megyek sétálni, akkor nem fogom kitörni a lábom, nem törhetem ki a lábomat az utcán. És azt hiszem, hogy Illyésék és az Illyéshez hasonlók ott tévednek, amikor azt hiszik, hogy ezt ~~a dolgot~~ okvetlenül és kizárólag csak egy politikai morál szempontjából lehet megítélni. Abból is kell megítélni, mert a jövő cselekvéseinkre ez vissza ~~xx~~ fog hatni, de ettől teljesen függetlenül a puszta tényeknek megvannak a maguk következményei és minden nemzet sorsában ezek döntő szerepet játszanak. Ugy ^hogy ~~az, hogy~~ a magyar nép ^{most} több részre szakadt, ^{ezt} lehet helyeselni, lehet ~~nem~~ helyeselni, de azt mondani, hogy ez függetlenül történt a 48, ^{óta} sőt, azt mondanám, a 90-es pozsonyi országgyűlés óta folytatott magyar politikától, ezt az én véleményem szerint nem lehet ~~mondani~~.

Ez egy olyan dolog, hogy a tömegekre való hatást száz percentre soha nem lehet pontosan kiszámítani. ~~Az, hogyha a dolgok így maradnak, akkor ez a rossz választás a belenyugvás és a vadsztrájk~~

Az embereknek a dolgok intézésére való bevonásával kapcsolatban perze-
telésről az a kérdés, hogy mi lesz az emberek politikai reakciója.

nem új bekezdés

16.

8-19
kezregélvél
között ~~főnnáll~~; hogy egy demokratizálásnál milyen gyorsan tudja a munkásosztály tulhaladni ezt a sok évtizedes nem-aktivitást és újra egy aktivitási tudatot szerezni, ez ~~egy~~ nagyon komplikált ~~valami~~ dolog, mert két dologtól függ. Az egyik ~~dolog~~, hogy hogyan játszódik le ez az aktivitás első részről, *a másik, hogy* másrészt, *e tekintetben* hogyan reagál a munkásság maga erre a dologra. Én itten hajlamaimnál fogva optimista vagyok, és az optimizmusomat megerősíti az, hogy ~~itt~~ *dey látnik* a parasztság tekintetében *e tekintetben* a parasztságnak egy értelmes döntése *re* következett be ebben a dologban. Én ezt nagyon lehetségesnek tartom, *e tekintetben* a munkásoknál is, de megint hozzá kell tenni, lehetségesnek. Senki sem tudhatja egy osztályról előre, hogy *valamire* egy bizonyos dologra hogyan fog reagálni. *Nemzetközi szempontból pedig,*

Azt hiszem, hogy itten a kisebb népi demokráciáknak ma egy bizonyos lavirozási lehetősége van a maximum és a minimum között; igazán ~~akkor~~ döntés, azt látjuk a csehek óta, csak akkor fog bekövetkezni, ha a gazdasági és a társadalmi viszonyok az oros elvtársakat arra kényszerítik, hogy egy demokratizálást bevezessenek. Ennek egyelőre én semmi nyomát nem látom.